

Kültür ve İletişim Bağlamında

BATI BALKANLAR

Sibel AKOVA
Gökmen KANTAR

Ankara 2020

Bu kitabın tüm hakları yazarı ve yayıncısına aittir.

Kültür ve İletişim Bağlamında

BATI BALKANLAR

Sibel AKOVA
Gökmen KANTAR

ISBN: 978-625-7049-91-7

Genel Yayın Yönetmeni
Cuma AĞCA

Kapak
Dinçer TUĞMANER

Baskı & Cilt
Berikan Matbaacılık / Gersan-ANKARA
Matbaa Sertifika No: 47109

YAYINEVİ
BERİKAN YAYINEVİ
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt. No: 61/6
Çankaya-Kızılay/ANKARA
Tel: (0312) 232 62 18 Fax: (0312) 232 14 99

İÇİNDEKİLER

- Kral Nikola'nın Ölümünden Sonra İstanbul'da Karadağ Siyasi Göçmenlerinin Organizasyonu ve Çalışmaları Hakkında (1921).....7
Ord. Prof. Dr. Šerbo RASTODER
- Kültür, İletişim ve Bağlamlandırma: Balkan Kültürlerinin Birbirine Bağlı Yaşamlarının İyileştirilmesi için Teorik Tavsiyeler 69
Prof. Dr. Dimitrije POPADIĆ
- 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın Başlarında Sırbistan'da Britanyalı Kadın Gezi Yazarları 79
Prof. Dr. Aleksandar RASTOVIĆ
- Türk-Osmanlı İdaresinde Balkanlar'da İnanç Hürriyeti ve Gayri Müslim İbadethaneleri'nin Muhafazası 105
Dr. Mustafa Hakkı ERTAN
- Avrupa Birliği'nin Balkanlar Politikası: Sosyal İnşacılık Üzerinden Bir Değerlendirme 163
Dr. Fatih Fuat TUNCER
Merve CANAVAR
- Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan Ayrılma Süreci 181
Dr. Vural KARAGÜL
Uğurcan KAYIKCI

- Milliyetçilik Bağlamında Batı Balkanlarda Milliyetçilik
ve Ulus Devlet Oluşumu..... 205
Dr. Gökmen KANTAR
Dr. Sibel AKOVA

19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın Başlarında Sırbistan'da Britanyalı Kadın Gezi Yazarları

Prof. Dr. Aleksandar RASTOViĆ*

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Belgrad'ı ve Sırbistan'ı ziyaret eden Britanya'lı gezginlerin değerlendirmeleri çok az sayıdadır ve bu az sayıdaki değerlendirmelerin büyük kısmı da şehrin ve ülkenin görünümü, şehirleşme ve çağdaşlaşma, gelenekler, moda, kültürel olaylar ve siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamla ilgilidir. Önceleri bağlı eyalet, 1878'den sonra da bağlı beylik olan Sırbistan ve başkenti Belgrad, on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında Britanya kamuoyunun seçkin temsilcileri durumundaki kadın gezi yazarlarının sıkça ziyaret ettiği yerlendendi. Matematiksel olarak kesin rakamlar vermek gerekirse, yüz yıldan uzun bir süre içinde Sırbistan'ı ve Belgrad'ı en az bir düzine tanınmış İngiliz kadın gezgin ziyaret etmiştir. Vesna Goldsworhty'nin Ruritanya'yı Yeniden Keşfetmek, Hayal Gücü Emperyalizmi (Goldsworhty, 2000) adlı kitabında işaret ettiği üzere, bunlar şair Byron'ın 19. yüzyılın başlarındaki geziyle başlayan, Balkanların kültürel kolonizasyonu ya da edebi yazın mücadelesinin bir tür devamıydı.

Goldsworthy 19. yüzyılın başlarında Balkan halklarının özgürlük mücadelelerinin başlangıcından itibaren Balkanların Britanya'lı yazarların hayal güçlerini ateşlediğine ve Balkanların ilham kaynağı olduğu edebi eserlerin büyük siyasi krizler ve savaşlar süresince ve hemen sonrasında [Britanya'daki] yerli yazarların da ilgisini çekmeye devam ettiğine inanmaktadır (Goldsworthy, 1998). Bu konuda başka bir gerçek de dikkate

---

* Prof. Dr., Belgrad Tarih Enstitüsü Müdürü, Bilim Danışmanı.

değerdir. İngiliz edebiyatında eskiden beri bir Yunan hayranlığı süregelmekteydi (Cair, 2008). Maria Todorova'nın Balkanları Kurgulamak adlı çalışmasında da ifade ettiği üzere, gezi edebiyatı Avrupa'nın geri kalanına kıyasla Birleşik Krallık'taki en popüler edebi türlerdendi. Romanlardan sonra gezi kitapları Birleşik Krallık'taki en popüler ikinci edebi türü oluşturuyordu (Rastović, 2005). İngiliz adalarında gezi yazılarının dışında kalan edebiyat alanında 19. yüzyıl boyunca Balkanlar'ın ve Sırbistan'ın, Doğu'nun vahşi ve egzotik bölgeleri olduğuna dair birçok olumsuz klişe yerleşmişti. Bunlara ek olarak aynı yüzyılın ortalarından itibaren Britanya gezi edebiyatının önemli temalarından biri de bu bölgelerin Rus emperyalizminden korunması olmuştur (Jelavich, 1955).

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Belgrad'ı ve Sırbistan'ı ziyaret eden ve iz bırakan Britanya'lı kadın gezginler arasında Julia Pardoe, Louise Hey Carr, Adeline Paulina Irby, Georgina Mackenzie, Marry E. Durham ve Frances Dickinson Berry sayılabilir. Burada akla gelen bir soru, neden 19. ve 20. yüzyılda Balkanlar'ın İngiliz kadın gezi yazarlarına bu kadar ilginç geldiğidir. Verna Goldsworthy'nin sözü edilen çalışmasında kısmen bu soruya verilebilecek ilginç yanıtlar bulmak mümkündür. Goldsworthy'ye göre İngiliz kadınların Balkanlar'ı ziyaret etmek istemelerinin nedenlerinden biri Doğu'ya açılan bu kapının bütün kadınsılığıyla onları davet etmesidir. Goldsworthy ayrıca bu bölgede kendilerine onursal bir erkeklik payesi verildiği için Balkanlar'ın İngiliz kadınlarına, erkeklerle tamamen eşit olmaları için bir fırsat sunduğunu düşünmektedir (Goldsworthy, 2000). Vesna Goldsworthy'nin bu görüşünü destekleyen bir gerçek, Marry Edith Durham'a 1909 yılında Arnavutluk'a yaptığı ziyaret sırasında buradaki kabileler tarafından "dağlıların kraliçesi" unvanı verilmiş olması ve kendisinin de

ölümüne kadar gururla bu unvanı taşıması, Arnavutluk'u bir başka ziyaretinde de hayatın kendisine Arnavutluk kabilelerini vermesinden duyduğu gururu ifade etmiş olmasıdır.

Kabul edilebilecek bu nedenlere ek olarak, Britanya'lı gezginlerin Balkanlara ve Sırbistan'a yaptıkları gezileri yalnızca Londra'nın gündelik keşmekeşinden kaçarak biraz huzur bulup dinlenebilecekleri, bilinmeyen ve keşfedilmemiş diyarlara yaptıkları egzotik geziler olarak değil, aynı zamanda gittikleri yerlerdeki ülkeler, bu ülkelerin halkları, başkentleri, şehirlerin kurumsal yapılarının çalışma biçimleri, kültürleri, sosyal hayatları, mutfakları, müzikleri ve yalnızca bu gezginlerin devletleri için değil, genel anlamda kamuoyu için de faydalı olabilecek bilgileri edinmek adına gerçekleştirdiklerini ifade etmek mümkündür. Bu gezginlerin verdikleri eserlerin içerikleri ve Balkanlar, Belgrad ve Sırbistan hakkında kaleme aldıkları düşünceler, yazarlarının almış oldukları eğitim ve ilgi alanları hakkında da ipuçları vermektedir. Bu yazıların çoğu edebi ve gezi amaçlı ya da İngilizce konuşan ortalama düzeyde eğitilmiş insanların hiç bilmedikleri uzak şehirlere ve ülkelere yapılan gezileri anlatan yazılardı. Yazarın eğitim düzeyinin yüksek olması ya da geziyi devlet göreviyle yapıyor olması durumunda bu yazıların içerikleri de daha ciddi, kapsamlı ve siyaset, ekonomi, ulusal gelenekler vb. konularda veri ve analizlerle dolu oluyordu. Bu bakımdan, Bayan Irby ve Muir Mackenzie'nin yazıları Belgrad ve Sırbistan'a dair bilimsel çalışmalar olarak ayırt edilmektedir.

Belgrad'ı ve Sırbistan'ı ziyaret eden bu İngiliz kadınları çok farklı meslek gruplarına mensuptu. Bu uzun ve masraflı gezileri gerçekleştirebilmek için finansal imkânlarla sahip olmaları gereken bu kadınlar avukat, yazar, hayırsever gibi finansal durumu iyi olan insanlardı. İlk başlardaki gezilerinde Balkanlara, Sırbistan'a ve Belgrad'a Britanya hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı adına gelmiş olan Mary Durham gibi kadın gezginlerin

durumlarını bundan ayrı tutmak gerekir. Diğerleri macera ve kendilerine meydan okuyan zorlukların peşinde koşan gezginlerdi. Bu kadın gezginlerin yaş profiline baktığımızda ise çoğunun yirmi ile otuz yaşları arasında olduğunu ifade etmek mümkündür. İlginç biçimde bunların hiçbiri Sırbistan'da uzun süre kalmamıştır. Çoğu kısa sürelerce, bazen yalnızca birkaç saat, genellikle birkaç gün, nadiren de birkaç hafta kalmışlardır. Örneğin Julia Pardew Sırbistan'da yalnızca birkaç saat geçirirken, Louise Carr on sekiz gün, Paulina Irby ve Muir Mackenzie bir aydan çok kalmış; yalnızca Marry Durham birkaç ay burada yaşamıştır.

Britanya kamuoyunun Belgrad'a ve Sırbistan'a olan ilgisinin ve buna bağlı olarak gezilerin artmasının tarihteki dönüm noktası, on dokuzuncu yüzyılın yirmili yıllarının sonu ile otuzlu yıllarının başıdır. Sırbistan Beyliği'ni ziyaret eden ilk İngiliz kadın gezi yazarı, 1836 yılında İngiltere'ye dönüş yolunda İstanbul'dan yola çıkarak buharlı bir gemiyle gittiği Belgrad'da yalnızca birkaç saat kalan şair Julia Pardoe olmuştur. Belgrad'ın Avrupa'daki minareli son şehir olduğunu yazan şairi, Kalemegdan çok etkilemiştir. "Bu ürkütücü kaleyi herhangi bir Avrupa gücüne vermek tehlikeli bir hediye sunmak olurdu." Türkler'in Yahudiler'le uyum içinde yaşadıklarını not eden şair, o dönem şehirde sekiz bin Türk ve Yahudi'yle birlikte yaklaşık on iki bin Sırp'ın da yaşadığı önemli gerçeği göz ardı etmiştir. Belgrad izlenimlerini 1837 yılında yayınladığı Sultan'ın Şehri ve Türklerin Şehir Adetleri adlı eserinde yazmıştır.

On yıldan uzun süren bir duraklama sürecinden sonra Sırbistan Beyliği'ne 1850 yazında ayak basan ikinci İngiliz kadın Louise Hey Carr May olmuş, kendisine Vuk Karadžić ve kızı eşlik etmiştir (Lukić Tipsarević, 1988). 1847 yılında Ranke'nin kitabı Sırp Devriminin Tarihi'ni İngilizce'ye çeviren de May olmuştur. Sırbistan gezisinin hatıratını daha sonra 1850'de Birkaç Gün Boyunca Sırbistan'dan Geçerken adıyla yayınladığı

ve kendisinin isteği üzerine Mina Karadžić tarafından titizlikle tutulan günlüğünde toplamıştır. Daha sonra kendisinin Fransızca'ya da çevirdiği notları, izin verdiği arkadaşı Čedomir Mijatović tarafından Sırpça'ya çevrilerek 1895'te yayınlanmıştır (Mitrović, 1964; Lukić-Tipsarević, 1983-1984). Belgrad yakınlarında kaldığı on sekiz gün içinde Obrenovac, Sabac, Loznica, ya da Mačva and Podrinje'yi ziyaret etmiştir. Notlarında Sırbistan'ın ya da yöneticilerinin politik bir değerlendirmesini yapmamıştır. Ancak Sırp kasabalarının ilginç ve kısa tarifleri ile bugün artık neredeyse tamamen unutulmuş olan Sırp gelenekleri hakkında bilgiler vermiştir. Palež (Obrenovac) hakkında küçük ama temiz bir yer olduğunu yazmıştır. Belgrad'dan Sabac'a giden yol üzerinde bazı kahramanların ya da oradan geçerken ölenlerin, üzerinde isimleri ve ölüm tarihleri yazan ahşap ya da taştan mezar taşları olduğunu not etmiştir. (Mitrović, 1964.)

Georgina Muir Mackenzie ve Adeline Paulina Irby 1862, 1863 ve 1864 yıllarında Sırbistan'ı ve yine Balkanlar'da Makedonya, Eski Sırbistan ve Karadağ bölgelerini de üst üste ziyaret etmişlerdir (Lukić Tipsarević, 1988; Rastović, 2000). Bu gezginlerin tuttıkları notlara dayanarak 1868 yılında Türkiye'nin Avrupa'daki Slav Bölgelerinde Gezi adlı kitap yayınlanmıştır. Slav halklarının büyük dostu William Gladstone bu kitabın 1877 yılında yapılan ikinci baskısına yazdığı ilham verici ön-sözde o zamanlar Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarında yaşayan Hıristiyan nüfusun durumunu objektif olarak yansıttıkları için bu iki İngiliz kadına olan hayranlığını dile getirmiştir.

Georgina Mackenzie ve Adeline Irby'nin 1862 yılı Ağustos ayında Sırp Beyliği'ne ilk kez ayak bastıkları yer, Adrianople'den geldikleri Niş'ti. Özellikle Türkler'in 1862 Haziiran'ında Belgrad'ı bombalamasının hemen ardından Sırbistan'ın Avrupa'da aradığı destek için bu iki kadının gezisinin ne

kadar önemli olduğunu fark eden Sırp Devlet Başkanı Ilija Garašanin, yerel yetkililere ziyaretçileri kendi bölgelerinde iyi karşılamaları ve ziyaretleri süresince onlara yardımcı olmaları talimatını verdi. Ayrıca Kragujevac'ta Almanca ve Latince profesörü olan Josif Veselić, Sırbistan'da buldukları sürece kendilerine mihmandarlık etmek üzere görevlendirildi ve ziyaretçileri Divostinja manastırında karşıladı.

İki ziyaretçi Jagodina, Ćuprija, Manasija manastırları; Boljevac, Gamzigrad, Negotin ve Majdanpek madenlerini ziyaret etmekte oldukları 14 Ağustos 1862 tarihinde ülkenin içlerini geziyordu. Ayrıca Požarevac'ı, Ljubičevo'daki bir at çiftliğini ve Smederevo'yu da ziyaret ettiler (Đorđević, 1983). Belgrad'a 4 Eylül günü döndüler ve dönüşlerinde Franjo Zah ile kendilerine Sırpça öğretmekle görevlendirilmiş olan ev sahipleri Nikola Krstić tarafından karşılandılar. Belgrad'a ilk ziyaretleri sırasında Anayasanın Savunucuları'nın lideri olan tanınmış Aleksa Simić'in evinde kaldılar (Đorđević 1983; Lazarević, 1928). Birkaç haftalık bu konaklamaları süresince Irby ve Mackenzie ülkedeki siyasi durumla, özgürlük ortamıyla, Sırp prensinin liberalizm ilkelerine bakışıyla ve şehirdeki kültürel durumla da ilgilendiler (Đorđević, 1983).

24 Eylül 1863'te Belgrad'a döndüler ve 29 Eylül 1864'e kadar bir yıl burada kaldılar. Bu ziyaretleri sırasında Türkiye'nin Slav İllerine Gezi adlı kitaplarının büyük kısmını yazmış ve lise öğrencileri için Nikola Krstić tarafından yazılmış olan Sırp Halkının Tarihi adlı kitabı İngilizce'ye çevirmeye başlamış olmaları ilginçtir. Belgrad'da kaldıkları bir yıl içinde birçok festivale ve Yüzbaşı Miša binasında yapılan Aziz Sava günü kutlamalarına katılmış, ayrıca Topçider'i ziyaret etmişlerdir. Bu iki İngiliz kadın Sırbistan ve Belgrad'a yaptıkları gezilerinde Sırp devletinin orta çağların başındaki kuruluşundan 1862 yılına

kadarki gelişimine dair yazdıkları ayrıntılı iki bölüm dışında kitaplarına çok bir şey eklememişlerdir.

Ne var ki Nikola Krstić hatıratında onların Belgrad'daki faaliyetleri hakkında kısa bilgiler vermiştir. Ancak bu bilgiler azdır ve mevcut olanlar da genellikle gezginlerin o sıralarda Sırbistan'daki ve Belgrad'daki siyasi ve sosyal hayata dair görüşlerini içermektedir. Belgrad'ı tarifleriyle bağlantılı olarak Muir Mackenzie'nin 28 Eylül 1863'te Prens'in eski sarayını ziyaret ettiğini ancak, buradan çok da etkilenmediğini yazmış olması değerlidir (Krstić, 2005). Krstić'in günlüğüne yazdıklarına bakarak bu iki gezgin İngiliz kadının Belgrad'da eski arkadaşlarıyla, özellikle de Filip Hristić'le ve Piskopos Platon Simonović'le görüşmelerini öğrenmek mümkündür (Krstić, 2005).

Slav İllerine Gezi adlı kitaplarında yalnızca on üçüncü bölümdeki bir paragrafta Belgrad'ın bahsi geçmektedir. Burada, Belgrad'ın, gemi ile seyre uygun iki nehrin kesiştiği bir noktada bulunduğunu belirterek "Kuzey'i Ege deniziyle ve Karadeniz'i de Adriyatik deniziyle buluşturacak demiryollarının ana istasyonu ve ticaret ile savaşta Doğu'ya açılan kapı olmanın bu şehrin alinyazısı" olduğunu yazmışlardır. Uluslararası ticari ilişkiler konusunda önemli bir yazar olan Cobden'in de şehrin gelecekteki özgür Avrupa limanlarından biri olacağını söylediğini not etmişlerdir (Georgina Mary Muir (Mackenzie), Irby, Adelina Paulina, 1877).

Anılar adlı eserinde Vladimir Jovanović, Sırp-Türk ilişkileri konusunda Londra ahalisine bilgi vermek için 1862 yılında Londra'ya gitmeden önce bu iki İngiliz kadını görüşüp konuştuğunu yazmıştır. Irby ve Mackenzie, Metropolit Mihajlo ile yaptıkları görüşmede kendisine, İngiliz kamuoyunun Sırp meselesi hakkında çok az bilgi sahibi olduğunu ve önde gelen Sırp-

ların, İngiliz gazetecileriyle ve kamuoyu oluşturma gücüne sahip kişilerle ilişki kurmasının faydalı olacağını söylemiştir. Bunun üzerine Metropolit, misafirlerine bazı liberal görüşlü vatanseverlerle birlikte Vladimir Jovanović'in Londra'ya gitmeyi planladığını söyleyince kadınlar yola çıkmadan önce Jovanović'le görüşmek istediklerini söylemişlerdir. Görüşmelerinde Irby ve Mackenzie, Jovanović'e Türkiye'nin kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan Hıristiyanlar için Britanya kamuoyunda destek yaratmaya çalışan önde gelen gazeteci ve yazarlar hakkında bilgi vermişler, ünlü yazarlarla ve Macmillan Kitabevi gibi tanınmış yaynevleriyle kolay ilişki kurabilmesi için kendisine çeşitli tavsiyelerde bulunmuşlardır (Jovanović, 1988).

Varışlarından hemen sonra Nikola Krstić onlara Sırpça öğretmeye başlamış ve Paulina Irby'nin dili hem ileri düzeyde bildiğini hem de süratli öğrendiğini, Georgina Muir Mackenzie'nin ise daha az yetenekli olduğunu ama yazı dilinin daha kuvvetli olduğunu not etmiştir (Krstić, 2005). Krstić'in hatıratından, Yugoslav'cılık ve Sırp bölgesinin bağımsızlığı konularında Adeline Irby ve Muir Mackenzie'nin düşünceleriyle ilgili not ettiklerinden çok daha fazlasını hatıratına eklememeyi tercih ettiği sonucuna varmak mümkündür. 30 Eylül 1863'te yaptıkları sohbette bu iki kadın gezginin şok edici "Sırp ifadesiyle kast edilen herşey için Yugoslav ifadesinin kullanılmasının daha doğru olacağı" yönündeki görüşüne tamamen karşı çıkmakta ve Sırp'ların milli adlarına sanıldığından daha tutkun olmaları nedeniyle bunun kabul görmesinin çok zor olacağını ifade etmektedir (Krstić, 2005).

Belgrad'dan ve Sırbistan'dan bir daha dönmemek üzere ayrıldıktan sonra da Belgrad'daki ve Sırbistan'daki arkadaşlarıyla, özellikle de Krstić, Zah ve Hristić'le yazışmayı sürdürmüşler ve Sırp halkını temsil ederken ve savunurken bölgedeki gelişmeler hakkında bu arkadaşlarından aldıkları bilgileri kullanmışlardır. Sırp'lara karşı özellikle Bosna'da, Hersek'te ve

Hırvatistan'da yaşayan Sırp lar başta olmak üzere çıkar gözetmeden, Sırp halkına duydukları sevgiyi Adeline Irby birçok insani yardım ve hayırseverlik organizasyonları düzenleyerek ve kamuoyunu bu konularda eğiterek göstermiştir. Sırp devleti de Sırp halkının çıkarlarının savunulmasına yaptığı katkılardan dolayı 1892 yılında Sırp Kraliyet Akademisi'nin onursal üyesi unvanını vererek, Irby'ye teşekkür etmiştir.

Sırbistan'a ve Belgrad'a on dokuzuncu yüzyılda gelen İngiliz kadın gezi yazarlarının aksine, yirminci yüzyılın başındaki yazarların ilgileri, siyasi konular haricinde giderek daha çok sosyal yaşam konularına (ekonomik gelişim, kasaba ve şehirlerin görünümü, Sırp halkının gelenekleri, düşünce biçimi, müziği, mutfağı, kıyafetleri, Sırp toplumundaki modernizasyonun seyri) ilgi duymaya başlamışlardır. Öncülleri gibi onlar da Sırbistan ve Sırp lar hakkında sahip oldukları önyargılarla gelmişlerdir (Rastović, 2005). Ancak kısa süre içinde yaşadıkları gerçeklik, bu önyargıları ortadan kaldırmış ve bu yazarların birçoğu da eserlerinde ve gezi yazılarında ilk başta bu önyargılara kendilerinin de sahip olduğunu kabul etmişlerdir (Rastović, 2005). O dönem Sırbistan'da ve Belgrad'da bulunan ve yaşadıkları hakkında az ya da çok yazan kadın gezi yazarları arasında öne çıkanlar Marry Edith Durham, Francis Barry Dickinson, Alice Askew, Isabel Hutton ve Francesca Hutton sayılabilir.

Yirminci yüzyılın başlarında Balkanlara ve Sırbistan'a gelen ilk Britanyalı kadın yazarlardan biri hızla Balkanlar ve halkları konusunda önde gelen uzmanlardan biri haline gelen ünlü antropolog Marry Edith Durham'dır. Bu İngiliz kadın hakkında ilginç bir durum vardır. Herbert Vivian haricinde hiçbir Britanyalı, ülkenin Balkan halklarına, özellikle de Sırp lar ve Arnavutlara bakışını, bu gizemli kadının yaptığı kadar köklü bir biçimde değiştirmemiştir. Durham'ın bu iki halk hakkındaki görüşlerinin oluşumu iki taban tabana zıt dönemden geçmiştir. Bunlar-

dan ilki Sırlara büyük yakınlık duyarken Arnavutlara mesafeli durduğu 1900 ile 1910 yılları arasındaki dönemi kapsar. İkinci dönem ise Arnavutluk sorununun çözümü ile bilimsel ve siyasi olarak Arnavutların tanınması için tamamen onların dümen suyuna girdiği, Sırlara ve Sırların siyasi elitlerinin temsilcilerine sert eleştiriler getirdiği 1911 yılıdır. Bu konulardaki pozisyon değişikliği en net olarak verdiği eserlerden görülebilmektedir. Genel olarak Balkanlar, özel olarak da Sırlar ve Arnavutlar hakkında yedi kitap ve birçok makale yazmıştır. 98 İlk eseri olan Sırp Diyarı'ndan Geçerken, nazik, cömert ve dürüst insanlar olarak yansıttığı Sırp halkına duyduğu sevgi ve saygıyı açıkça yansıtmaktadır. Ancak daha sonra yazdığı Balkanların Yüke adlı kitabında bu duruşundan geri adım atmış ve Arnavutlar lehine yavaş yavaş geliştirdiği görüşlerini açıkça ortaya koymuştur. Arnavutlara duyduğu hayranlık ve ulus-devlet olma haklarının kabulünü destekleyen görüşleri Yüce Arnavutluk adlı kitabında zirve yapmıştır. Sırlar'dan tamamen yüz çevirdiğini ve artık kendisini Arnavutlar'a adadığını gösteren asıl kırılma noktası ise Üsküdar İçin Müdacele adlı kitabında görülmektedir. Sonraki yıllarda yayınlanacak olan bütün diğer kitaplarında ve makalelerinde Arnavut duruşu giderek geliş-

---

⁹⁸ Published wMarry Durham'ın yayınlanmış bazı eserleri: The Blaze in the Balkans, The Monthly Review, N° 36. XII, 3. September 1903, 54-65.; My Golden Sisters: A Macedonian Picture, The Monthly Review, N° 44, XV, 2. May 1904, 73-81.; The Story of Karageorge, The Independent Review, N° 10, vol. III. October 1904, 58-68.; Through the Lands of the Serb, Edward Arnold, 1904.; Kroz srpske zemlje, Beograd 1997.²; The Burden of the Balkans, Edward Arnold, 1905.; High Albania, London 1909. Virago Press 1985.; Some Montenegrin Manners and Customs, The Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1909. Reprinted from RAI, vol. XXXIX, 1909.; The Struggle for Scutari, Edward Arnold, 1914.; Twenty Years of Balkan Tangle, George Allen & Unwin Ltd., 1920.; The Balkans as a Danger Point, Journal of the British Institute of International Affairs, Vol. 3, May 1924, 139-144.; The Serajevo Crime, George Allen & Unwin 1925.; Some Tribunal Origins, Laws and Customs of the Balkans, George Allen & Unwin Ltd., 1928.

cek ve küçük dalgalanmalarla da olsa kendisi Arnavut mücadelesinin tutkulu ve sürekli bir destekçisi olacaktır. Balkanlara gelip gittiği on beş yıllık süre boyunca bölgenin neredeyse her köşesini ziyaret etmiş, bazı yerlere birçok kez gitmiştir. 1913 yılında Karadağ'a, sonra Sırbistan'a, Bosna ve Hersek'in büyük bölümüne, Eski Sırbistan bölgesine ve yeni kurulan Arnavutluk içinde kalan bölgelere gitmiştir.

Kamuoyu önündeki ve siyasi nitelikli faaliyetlerinin ilk aşamasında Durham, Balkanlar hakkında dört kitap yayınlamıştır. Bunların ilk ve en az bilineni Sırp Diyarı'ndan Geçerken'dir. Bu kitapta Sırp topraklarından, Sırbistan'dan, Karadağ'dan ve Eski Sırbistan'dan geçtiği üç yıl süren gezilerini anlatmıştır. Bu kitabın Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Birleşik Krallık'ta Sırlar ve Sırbistan hakkında yayınlanan en kapsamlı çalışmalardan biri ve belki de o dönem yabancılar tarafından Sırlar hakkında yazılan en iyi kitap olduğuna inanılır (Durham, 1904). Ayrıca o zamana kadar yalnızca Sırlar hakkında kitap yazan tek yabancıdır. Bir cinayete kurban giden karı-koca Obrenovic'ler hakkında dipnotlar da içeren ve üç bölümden oluşan bu kitap, Sırlar hakkında doğru tarihi, siyasi ve antropolojik bilgiler yansıtırken gelecekte çekecekleri acılar hakkında da öngörude bulunmaktadır.

Mary Edith Durham Sırbistan'ı 1902'de de ziyaret etmiş ve bu ziyaretinde neredeyse her bölümüne gitmiştir (Belgrad, Şumadija, Batı, Güney ve Doğu Sırbistan). Kitabın ana bölümü Sırp devletinin toprağı olan Sırbistan'a ayrılmıştır. Kitabın başlarında Sırbistan'ın İngiltere için neredeyse hiç bilinmeyen bir ülke olduğunu yazarken (Durham,1904), Balkanların Yükü'nde İngiliz kamuoyunun Sırbistan'ın vahşi ve tehlikeli bir yer olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir (Durham,1905). Sırbistan'ı ziyaretinde yaptığı gözlemlere dayanarak bütün Sırp şehirleri-

nin birbirlerine benzediğini, hepsinin geniş ve temiz caddeleri olduğunu, kırmızı çatılı küçük taş evlerin bu caddeler boyunca dizili olduğunu ve bunların arasında güzel ve etraflarıyla uyumlu okul binalarının bulunduğunu yazmıştır. Sırbistan'daki bütün büyük ve önemli şehirleri ziyaret etmiş olduğu da göz önüne alındığında, yaptığı tarifler 20. yüzyılın başında Sırp vatandaşların görünüşleri ve yaşam biçimleri hakkında önemli bir tanıklık görevi görmektedir. Yazılarında özellikle Belgrad'ı ayrıntılı olarak tarif etmiş ve çok güzel bir konuma sahip olduğunu ve dış görünümünün sıra dışı bir güzelliğe sahip olduğunu yazmıştır. Çoğu Ortodoks 60.000 Sırp'ın yaşadığı şehir temiz ve aydınlıktır. Evler çoğunlukla iki katlı olarak inşa edilmiş olup, yapıları çok sağlamdır. Birçok dükkanın bulunduğu şehrin geniş caddelerinde her zaman neşeli bir atmosfer hakimdir. Şehrin ne kadar güzel olduğunu şaşırarak gözlemleyen Durham şunları yazmıştır: "Belgrad çok gelişmiş bir görünüme sahip. Sakinleri de çağdaş görünümlü insanlar; temiz askerler, asil devlet memurları. Yepyeni devlet binalarıyla birlikte bu çağdaş görüntülere karşılık finansal olarak kötü idare edildiği için şehrin iflasın eşinde olması insanı şaşkınlığa uğrattıyor" (Durham,1904).

Bütün Sırp şehirleri arasında Durham'ı güzelliğiyle en çok etkileyen, Balkanlara yaptığı seferlerde mola vermekten mutlu olduğu Užice'dir. Ona göre burası Sırbistan'ın küçük şehirlerinin en güzeliydi ve civarından geçen gezginlerin uğramadan geçmemesi gereken çok eğlenceli bir yerdi. Ahalisi iyi huylu, cesur ve girişimciydi. Şehirde çağdaş eğitim malzemeleri olan iyi bir okul, elektrik lambaları ve şehrin gurur kaynağı olan elektrikle çalışan bir pamuk ve tekstil fabrikası vardı. Kruševac da kendisi üzerinde iyi bir izlenim bırakmıştı. Buranın da insana moral veren, ilerici ve ülkenin içlerindeki en güzel şehir olduğunu yazmıştır. Durham'ın Belgrad'ın ardından ziyaret ettiği diğer iki büyük şehir Niš ve Valjevo'nun nüfusları 20.000 civa-

rındayken, Belgrad'dan sonra ülkenin en önemli ticaret şehri olan Kragujevac'ın nüfusu yalnızca 14.000'di. Durham, Kral Aleksandar Obrenović ve karısı Draga Mašin'in hayatlarına yönelik komplodan ilk kez burada haberdar olmuştu. Buradan sonra, 20. yüzyılın başında nüfusu 10.000 olan Pirot'u da ziyaret etmiştir. Çok fakir bir yer olan bu şehir, Sofya ve İstanbul yolunda olması nedeniyle stratejik bir öneme sahipti. Şehirde en kaliteli halıların dokunduğu bir dokuma sanayisi mevcuttu ve Durham da bundan özel bir önemle bahsetmişti. Knjaževac, Zaječar ve Negotin'i ziyaret eden Durham, Doğu Sırbistan'dan pek de etkilenmemiştir. Yine Smederevo, Obrenovac ve Ub hakkında kötü izlenimleri vardır, ancak Čačak'ta belirli bir profesyonellik kültürünün mevcut olduğunu not eder.

Sırbistan'ın bağımsızlık mücadelesinin başladığı merkez olduğunu söylediği ve ülkenin kalbi olarak tanımladığı Šumadija'ya kitabında bütün bir bölümü ayırmıştır. Orijinal olarak Sırp'ların Šumadija'dan geldiğini düşünmektedir. "Eğer Sırp olan her şeyin kökünün Šumadija olduğu doğruysa, bu insanların kökenini de burada aramak gerekir" (Durham,1904) Burası aynı zamanda Sırbistan'ın diğer yerlerine kıyasla daha iyi korunmuş olan, en verimli kullanılan bölgesidir. Šumadija'nın çiftçisinin profilini uzun boylu, sarışın, yapılı ve ülkenin diğer bölgelerindeki kardeşlerine kıyasla daha çalışkan ve değerli bir kişi olarak çizmiştir.

Kitabının değişik yerlerinde Sırp'ların etnik özellikleri hakkında da yazmış, karakteristik özelliklerini ve gündelik hayatta uygulamaya geçirdikleri geleneklerini tarif etmiştir. Buna göre, Sırp'lar yürümeyi, özellikle de yavaş yürümeyi sevmezler. Atletik faaliyetlerde bulunmazlar ve günün çoğunu oturup kağıt oyunları oynayarak geçirirler, çünkü bu vakit geçirmek için iyidir. Ancak Durham içki içmeyi sevmediklerini gözlemlemiştir. Sırbistan'da bulunduğu süre boyunca hiç sarhoş bir adam

görmemiştir, ki bu onun için çok şaşırtıcıdır. Sırp lar yumuşak yapıda insanlardır ve yabancılara karşı çok naziktirler. Eğlenmeyi ve dans etmeyi severler. “Hiçbir şey Sırp ları kolo yapmaktan alıkoyamaz” (Durham, 1904). Yazar, bu çalışmasında ayrıca Sırp halkının bazı dini uygulamalarına da dikkat etmiştir. Sırp ların ölülerine büyük saygı duyduklarını fark etmiştir. Bunun pagan geçmişlerine dayandığını düşünmektedir. Ölüler için anma törenleri cenazeden kırk gün sonra, altı ay sonra ve her yıl Cumartesi ya da Pazar’a gelen yıldönümlerinde veya azizler günü olarak kutlanan günlerden birinde düzenlenmektedir. Mezarlıklara yapılan ziyaretlerde kadınlar hazırladıkları çok miktarda yemeği yanlarında götürmekte ve bu yemeklerin mumlarla birlikte mezarların başında bırakıldığı, ölüler için ağıtların yakıldığı anma törenleri düzenlemektedir (Durham, 1904). Bu uygulamalara ek olarak savaşta ölen Sırp askerlerinin aileleri yol kenarlarında dikili taşlar dikerek ölülerini anmaktadır. Bu taşların üzerine ölen kişilerin tam boy portreleri kazınmış ya da çizilmiştir.

Durham, Sırbistan’a bir ziyaretinde Studenica ve Žiça manastırlarını da ziyaret etmiştir. Studenica manastırının başrahibinden aldığı bilgiye göre kitabında, 1865’ten bu yana manastırı ziyaret eden sekizinci Britanya’lı olduğunu yazmaktadır. Durham Sırp yemeklerinden ve mutfak kültüründen de memnun kalmıştır. Kitabının bir yerinde Sırp ların nane, kekik ve diğer baharatları çok kullandığını, karabiberin de yemeklerden eksik olmadığını, yaygın olarak hazırlanan etli çorbaların çok besleyici olduğunu yazmıştır. Sağlıklı bir yemek olarak tavuk etiyle yapılan ekşi bir çorbanın tarifini de vermiştir (Durham, 1904).

Durham Sırbistan ziyaretinde ülkenin önemli ihraç ürünlerinden olan domuzların her tarafta bulunduğundan ve herke-

sin de domuz yetiştirdiğinden bahsetmiştir. Durham, Vadiler ve dağ geçitleri arasından akan suları ve verimli topraklarından bahsettiği Sırbistan hakkında heyecanla yazmıştır. Uygulanan ilkel tarım yöntemlerine rağmen, bütün bu doğal bolluğun bereketli ekinler, üzüm, tütün ile çeşitli sebze ve meyvelerin yetiştirilmesine izin verdiğini yazmıştır. Bilgi ve sermayenin gelmesiyle Sırbistan'ın çok daha zengin bir ülke haline gelebileceğini, ancak ilerleyişini sekteye uğratan siyasi çatışmaları nedeniyle ülkenin ne bilgiye ne de sermayeye sahip olduğunu belirtmektedir (Durham, 1904).

Kitapta Sırbistan'ın iç siyasetine özel bir önem verilmiştir. Birçok yerde partiler arasında süregiden çekişme nedeniyle, siyasi durumun istikrarsız, kötü ve tehlikeli olduğunu yazmıştır. Komşularının Avusturya ve Bulgaristan gibi bölgedeki topraklarını genişletmeye istekli ve düşmanca tutum içindeki büyük devletler olması nedeniyle, küçük bir ülke olan Sırbistan'ın tek başına bağımsız olamayacağını yazmıştır. Ülkenin iç siyasi durumunun karışıklığının bir başka nedeni de hangi yabancı gücün tarafının tutulacağı konusunda yaşanan çekişmeydi (Durham, 1904). Durham ayrıca, Kral Aleksander Obrenović'in insafsız hükümdarlığının ve Draga Mašin'le yaşadığı skandalların da Sırbistan'daki zor duruma katkıda bulunduğunu yazmıştır. Daha 1902 yazında Belgrad'a ilk gidişinde bu çiftin halk arasında hiç sevilmediğini hemen öğrenmişti. Kaldığı oteldeki bir garsona kral ve kraliçeyi nerede görebileceğini sorduğu zaman kral ve kraliçe hakkında kendisini şok eden bir yanıt almıştı. Garson "Kral muhtemelen sarhoş olduğu için sarayından çıkmaya cesaret edemeyeceğinden muhtemelen kendisini göremeyeceğini" söylemişti (Durham, 1904). Bu, öldürülmesinden birkaç ay öncesine kadar Sırp Kralı Aleksander'ın içinde bulunduğu koşulları ortaya koyan ve halk arasında yaygın olan bir görüştü. Mary Durham kralın derhal tahttan uzaklaştırılma-

sı gerektiğini anlamış, ancak bunun güç dengelerinde yaşanacak olan normal bir değişim süreciyle olacağını tahmin etmişti (Durham, 1904).

Kitabının sonuna eklediği bölümde, Alexander Obrenović'in hükümdarlığından, Avrupa'yı derinden sarsan bir suikasta kurban gidişinden ve bu suikastın özellikle Britanya Kralı ve kamuoyu tarafından lanetlendiğinden bahsetmiştir. Bu bölümde Sırbistan'a gitmeden önce de Alexander Obrenović'in halkı tarafından pek sevilmediğini bildiğini, ancak halk arasında, kraldan hoşnutsuzluğun bu derecede olduğunu bilmesinin mümkün olmadığını, devletin de bu durumdan dolayı kritik bir halde olduğunu yazmıştır. Sırbistan'ın dört bir yanına yaptığı onca gezide kral Alexander Obrenović hakkında tek bir olumlu söz işitmediğini de eklemiştir (Durham, 1904).

Cinayet eylemini elbette kabul etmemiştir, ama objektif olmaya çalıştığı kitabında olayın tarafsız bir aktarımını yapmaya da çalışmıştır. Bütün ülkenin ortak görüşünü gerçekçi bir anlatımını yaptığını söylemek mümkündür. Obrenović'lerin sonuncusunun kaderinin bu kadar vahşi ve kötü biçimde biteceğini beklemediğini, ancak bu sonucun kralın kendi "keçi inadinın" bir sonucu olduğunu yazmıştır (Durham, 1904). Kralın kısa ve mutsuz geçen hükümdarlık dönemini darbeler, sıkça yaşanan hükümet değişiklikleri ve en son hatası olan Draga Mašin'le evliliğinin yol açtığı umutsuz bir hatalar zinciri olarak tanımlar. Halk, Kraliçe Draga'nın nasıl kendi kardeşlerini ve kuzenlerini kayırdığını gerilim içinde izlemiş ve kraliçenin kardeşinin tahtın varisi olarak ilan edileceği söylentileri de bardağı taşıran damla olmuştur. Her ne kadar, kendi görüşüne göre 11 Haziran 1903 günü, neler olduğu kimsenin bilmesi mümkün olmasa da Durham bir şeyi çok iyi biliyordu. Sırplar'ın çoğu, kralın ve kraliçenin Tanrı'nın ve insanlığın kurallarını çiğne-

diklerini, bu yüzden de ölümü hak ettiklerini düşünüyordu. Sırp yakın tarihindeki bu kanlı dönemin analizini, Sırp'ların kendi kurtuluşları için, dökülmüş olan kanın kefaretinin ödenmesi gerektiğini belirterek bitirmiştir. Ancak Aleksander ve Draga'nın öldürülmelerinin suçunu yalnızca Sırp'lar'a yüklememiştir. Sorumluluğun geri kalanının Avrupa'nın omuzlarında olduğunu düşünmüştür (Durham, 1904).

Sırbistan hakkında Birleşik Krallık'taki negatif bakışın 1903 yılından itibaren değişmeye başlaması, Londra'lı bir doktor karı-koca, May Dickinson Berry ve kocası cerrah James Berry sayesinde olmuştur. Her ikisi de Fransızca ve Almanca'yı iyi derecede bilen bu çift, daha sonra Sırpça da öğrenmiştir. Çift, I. Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'a gelen bir doktor grubunun önderliğini yapmışlardır. Bu seferin sonucu olarak Sırbistan'daki Kızıl Haç Biriminin Öyküsü adlı kitabı ortaya çıkmış ve 1916'da yayınlanan bu kitap Prens Alexander Karadjordjević'e adanmıştır (Blease, 1916). Sonra bu çift Macarlar tarafından yakalanarak, birkaç ay sonra İsviçre'ye sınır dışı edilmiş ve Romanya'da yaptıkları hayır işlerini buradan yönetmişlerdir. Frances May Dickinson Berry 1857'de doğmuştu ve anestezişti. Avusturya-Macaristan ve Onun Slav Tebaları adlı bir kitap yazmıştır. 1934'te ölmüştür.

Bu yüce gönüllü doktor ilk kez Sırbistan'a 1904 yılında Kral Peter Karadjordjević'in taç giymesi nedeniyle yapılan törenlere katılmak üzere kocasıyla birlikte gelmiş, sonra da Sırbistan'da bisikletle sehayat etmiştir. Londra'ya dönüşünde kamuya açık dersler vererek ve kendisinin düzenlediği çeşitli toplantılar ve resepsiyonlarla Sırbistan'da gördükleri ve duydukları konusunda kamuoyuna bilgi vermiştir.

1904 Ekim'inde evinde kocasıyla birlikte yaklaşık seksen konuğa verdiği bir davette Sırbistan gezisinden sitayişle bah-

setmiş, Sırp halkının kralları Peter'e ve hanedanına özel bir coşkuyla baktığını söylemiştir. May Dickinson ve kocası Balkan Savaşları sırasında da Sırbistan'a yardım toplamaya çalışmışlar, I. Dünya Savaşı sırasında da Anglo-Sırp Hastanesi'nin kurulması ve donatılması için büyük bir katkıda bulunmuşlardır.⁹⁹

Sırbistan'a ve halkına duydukları saygıyı ve sevgiyi I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından hemen sonra göstermişlerdir. Sırbistan'ın Londra temsilcisi olan diplomat Slavko Grujić'in Amerikalı karısı Mabel Grujić'in ricası üzerine May Dickinson ve kocası, doktor ve diğer sağlık personeli arkadaşlarıyla birlikte Sırbistan'a giderek, Tifo salgınıyla mücadele etme ve Sırp hasta ve yaralıları tedavi etme teklifini kabul etmişlerdir. Sırp devletinin akredite elçisi olan Mabel Grujic, bunun dışında da savaşın patlak vermesinden sonra Londra'da kamuoyunu bilgilendirerek Sırbistan'daki hasta ve yaralılara yönelik insani ve tıbbi yardım kanallarını harekete geçirmekle görevliydi. Birleşik Krallık kamuoyu ve bilimsel çevreleri nezdinde çok etkili bir kimse olan Profesör Seton Watson'la ve İngiltere'nin Sırbistan elçisi Ralph Paget'in eşi Lady Paget'le olan arkadaşlığı sayesinde insani yardım faaliyetlerinde başarılı olmuştur (Allcock, 1991).

Dickinson-Berry çifti ve tıbbi heyetteki arkadaşları, ülkenin 1918 yılında Avusturya tarafından işgalinin sona ermesine kadar Sırp Krallığı'nın değişik bölgelerinde faal olan Anglo Sırp Hastanesi adlı yapılanmanın büyük kısmını temsil ediyorlardı. Misyonun yaygın olarak bilinen adı Berry Misyonu'ydu, ama ilginçtir, Büyük Britanya'da Özgür Kraliyet Hastane Birimi'ydi. Misyon, farklı uzmanlık alanlarından elli dört doktor, yardımcı doktor, hemşire, aşçı ve temizlikçiden oluşuyordu. Sırbistan'a gelirken yanlarında tıbbi cihaz, ilaç, yatak, pijama, battaniye,

---

⁹⁹ F. O. 372/881, N° 14460, C. Hillon to E, Grey, August 4, 1916.

gıda, giyim eşyaları ve ayakkabılardan oluşan, toplam değeri yedi bin beş yüz Pound olan sağlık malzemesi getirmişlerdi. İşgal güçlerinin isteği üzerine ülkeyi terk etmek zorunda kaldıkları 18 Şubat 1916 tarihine kadar Sırbistan'da ya da Vrnjacka Banja'da yaptıkları bütün masraflar da bu rakama dahildi.

Gerekli teknik hazırlıklardan sonra Doktor Berry ve karısı May Dickinson'ın misyonu 19 Şubat 1915 yılında faaliyetlerine başlamış, 21 Şubat tarihine gelindiğinde de ilk yirmi üç hastasını kabul etmişti. Bu iki yüce gönüllü doktorun insani yardım amaçlı misyonları, Britanya misyonunun elli dört üyesine ek olarak toplam altı hastaneyi ve üç yüz altmış yatağı idare ediyordu. Hastanelerde Sırplar'a ek olarak teknik personel ya da mühendis olarak çalışan Avusturya'lı savaş esirleri de vardı ve Vrnjačka Banja Spa bölgesinde, Britanya'luların idaresinde olan bu hastanelerde toplamda altmışla yetmiş arasında değişen personel çalışıyordu. Çalışmalarında Kragujevac'taki Sırp ordu karargahının emri altındaydılar.

Frances May Dickinson'ın ve arkadaşlarının en önemli faaliyetlerinden biri tifo salgının kökünün kurutulmasına yönelik çalışmalarıdır. Bu doğrultuda çok kısa süre içinde yalnızca tifo hastalarının kabul edildiği bir hastane kulübesi oluşturdular. Bu binanın inşaat masrafları toplam beşbin Dinar ya da yalnızca yüz elli Pound kadardı ve Sırbistan'da inşa edilen bu tür ilk bina olma özelliğini taşıyordu.

Avusturya kuvvetleri 9 Kasım 1915'te Vrnjačka Spa'ya ve Britanya'lı doktor May Dickinson'un hastanesine girdikten sonra, işgal kuvvetlerinin emriyle Britanya misyonu hastanedeki gündelik görevlerine devam etti. Bu tarihten sonraki birkaç hafta boyunca hastanede Rus ve İtalyan cephelerinde savaşırken yaralanan Avusturya-Macaristan askerlerinin tedavisi ya-

pıldı. Ancak zaman içinde hastane boşaltıldı. Britanya'lı doktorların ve hemşirelerin iş yükü giderek azalıyordu. 1916 sonrasında işgal kuvvetlerinin yeni yetkilileri Britanya misyonunun sağlık personeline şehri ve ülkeyi terk ederek Kruševac yönüne doğru gitmeleri emrini verdiler. 18 Şubat 1916 tarihinde misyon personeli şehri terk etti. Neredeyse bir yıllık bir süre sonrasında Dr. Berry ve karısı May, misyonun kalan yirmi beş üyesiyle birlikte Vrnjačka Banja'yı terk etti ve Kruševac, Belgrad, Budapeşte, Viyana ve İsviçre üzerinden Paris'e doğru haftalar sürecek yolculuklarına başladılar. Buradan Londra'ya gönderildiler ve böylece misyonun ve Dickinson-Berry çiftinin Sırbistan'daki faaliyetleri sona ermiş oldu.

Dickinson-Berry çifti tıbbi ve insani yardım misyonları süresince edindikleri izlenimleri 1916 yılında F. May Dickinson Berry ve W. Lyon Blease ile Birlikte Sırbistan'daki Kızıl Haç Biriminin Öyküsü adlı bir kitap halinde yayınladılar. Bu çalışma savaş zamanı hakkında çok değerli bir tanıklık olup, yanısıra Sırplar arasında bir yıl geçirdikten sonra görüşlerini kaleme alan tarafsız gözlemcilerin gözünden Sırbistan'ın ve Sırp insanların sevecen bir tasvirini de içermektedir. Çiftin birçok arkadaşı Kızıl Haç'ın bu misyonu süresince olup bitenleri kayda almak için kitabı yayınlamalarını istemiştir (Belase, 1916).

On sekiz bölümden oluşan iki yüz doksan iki sayfalık kitapta, Berry Tıbbi Misyonu'nun üyelerinin Sırbistan'da geçirdikleri süre boyunca yaptıkları anlatılmaktadır. Kitabın temel bölümlerinden birinde (dokuzuncu bölüm) Sırp halkının, düşünce yapıları, gelenekleri ve alışkanlıkları hakkında bilgi verilmektedir. Dr. Berry, kısmen karısı May ve bir başka üye haricinde, misyonun bütün üyelerinin Sırp dilini öğrenme konusunda sıkıntıları olmuştur. Ancak bütün bu zorluklara karşın misyonun üyeleri hastalarla, görev yaptıkları bölgenin sakinle-

riyle ve Vrnjačka Banja'da kendilerine ev sahipliği yapanlarla yakın ilişkiler geliştirmişler, bu da Sırlar hakkında genel olarak olumlu izlenimler edinmelerini sağlamıştır. Ayrıca, tozlu ve çamurlu yollara, kötü döşenmiş kaldırımlara ve yetersiz demiryollarına rağmen Sırbistan hepsinin üzerinde çekici bir izlenim bırakmış, misyonun üyeleri özellikle kuzey Sırbistan'ın kendi ülkeleri olan Birleşik Krallığın dağlık bölgeleriyle olan coğrafi benzerliğine şaşırılmışlardır.

Sırbistan nüfusunun sosyal yapısı hakkında bilgi verdiği yerlerde Frances May Dickinson, halkın büyük kısmının kendi topraklarına sahip olan çiftçiler olduğunu ve ataları gibi mütevazı hayatlar sürdürdüklerini yazmıştır. Bunların aksine zengin Sırlar zenginliklerini, 17. yüzyılda Britanya'da da olduğu üzere, sahip oldukları arazilerin, büyük baş hayvanların, atların, mobilyaların ve ev eşyalarının çokluğuyla göstermektedirler. Çift, yurt dışında eğitim görmüş az sayıdaki Sırp'ın yüksek bir medeniyet ve çağdaşlık düzeyini kabul ettiğini, ancak nüfusun çoğunu oluşturan sıradan insanların ilkel sayılabilecek koşullarda yaşadığını not etmiştir (Blease, 1916).

Sırlar'ın Berry Dickinson'ın vurguladığı en önemli özellikleri yurtseverlikleri, neşeli olmaları, konukseverlikleri, tembellikleri ve söz vermeyi pek sevmemeleridir. Yurtseverlik Sırp milletinin ruhuna işlemiştir, ancak ülkelere duydukları bu sevginin temeli Rusya'ya kıyasla daha çok dini duygular nedeniyle. Dr. Berry kitabında, Karadağ'dakiler kadar olmasa da Sırp kadınlarının sosyal statülerinin de pek iyi olmadığını yazmıştır. Öte yandan, neredeyse her büyük Sırp köyünün kendi okulunun olmasına şaşırarak sevindiğini not etmiştir. Ancak Sırların en büyük hastalıklarından birinin bürokrasi olduğunu ve toplumun çağdaşlaşması bakımından işlerin çok yavaş ilerlediğini belirtmiştir. (Toplumun modernizasyonu).

Berry Dickinson çifti, kitaplarında Sırlar ile İrlandalılar arasında ilginç bir benzerlik de görmüştür. Sırlar da İrlandalılar gibi gündelik hayattan zevk alırlar ve bugün bitmeyen işi yarına ya da ilerideki başka bir güne bırakmaya her zaman hazır dırlar. Ayrıca her iki milletin de milliyetçi ruhlarının kuvvetli olması, mükemmeliyetçi olmamaları, gelişigüzel iş yapmaları, fevri davranışlar gösterebilmeleri ancak çok da konuksever olmaları gibi başka ortak özelliklere sahip olmaları diğer tespitler arasında yer almaktadır (Blease, 1916).

Sırbistan ve Belgrad, I. Dünya Savaşı sırasında başka İngiliz kadınlar için de ilgi çekici bir uğrak yeri olmuştur. Bunların ilki, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden hemen sonra, 1915 Ekim'inde gelen, Farmer biriminin üyesi Ellen Chivers Davis'tir. Belgrad'a ve Sırbistan'a dair gözlemlerini 1916 yılında yayınlanan Sırbistan'da Bir Farmer adlı kitabında toplamıştır. Kendi görüşüne göre çok kasvetli ve terk edilmiş görünen şehirden çok etkilenmemiştir. O sıralarda Belgrad, Davis'in de kitabında anlattığı bir muharebenin sonucu olarak harabe halindeydi (Petković, 1996).

Birinci Britanya Sahra Hastanesi'nin üyeleri olan Britanyalı yazarlar Alice ve Claude Askew, Sırbistan'ın başkentine iki kez gitmişlerdir. İlk kez ülkeye 1915 yılının Eylül'ünde geldiklerinde bir Avusturya uçağının attığı bombalarla insanların ölmesinden dolayı, ortamda belirsizlik ve korkunun hüküm sürdüğünü görmüşlerdir. Bunun ötesinde Belgrad'ın Sırbistan'daki tek gerçek şehir olduğunu düşünüyor ve şehrin özellikle tahta kaldırım döşeli uzun ana caddesini beğeniyorlardı (Petković, 1996). Belgrad ve Sırbistan'da ziyaret ettikleri diğer yerler hakkında Yaralı Ülke: Gözümüzün Gördüğü Sırbistan adlı kitaplarında değerli bilgiler vermişlerdir.

Savaştan sonra Belgrad'a ünlü İngiliz kadınlar gelmeye devam etmiştir. Bunlardan biri, İskoç Hastanesi'nin mensubu olan Isabel Hutton'dır. Hutton, 1919 sonbaharında Belgrad'daki ortopedi hastanesinin yöneticiliğine atanmıştır. Şehirde bulunduğu süre içinde Belgrad'ın, savaşın yarattığı korkunç yıkımdan nasıl çıktığını, başkentteki toparlanmanın göstergelerinden biri olan sanat ve müzik hayatının canlanışını dikkatle takip etmiştir. Müzikal eserler savaşta yıkılan tiyatrodan değil, dinleyicilerin tahta sandalyelerde oturdukları askeri binicilik okulunda yapılıyordu. Şehrin sanatseverleri Sırpça'ya çevrilmiş olarak sahnelenen Madam Butterfly adlı eserin prömiyerini dikkatle izlemiştir. Isabel Hutton, Belgrad hakkındaki görüşlerini Sırbistan, Selanik, ve Sivastopol'da Tıbbi Heyetle Birlikte Bir Kadın ile Bir Doktorun Savaşta ve Barışta Hatıraları adlı iki kitabında toplamıştır.

Sırbistan'a I. Dünya Savaşı sırasında gelen ve büyük bir hayırsever olan Francesca Wilson da 1919 kışında Belgrad'a geldikten sonra Kalemegdan'da çocuklar için bir kreş açmış, aynı zamanda Avala'daki engelliler için ortopedi merkezinde yetim çocuklara el işi dersleri vermiştir.

Sonuç

İngiliz kadın yazarlar tarafından kaydedilen veriler, bir kasabanın ve devletin zamanla nasıl Avrupa'nın bileşenlerinden biri haline gelecek olan bir şehir ve devlete dönüştüğünü göstermektedir. Belgrad'a ve Sırbistan'a geldikten sonra yerinde tecrübe ettikleri gerçekliğin, kendi kamuoylarında yaratılmış olan önyargıların Sırbistan'ın başkenti ve ülkesi hakkında işaret ettiği negatif kalıplara uygun olmadığına bizzat ikna olan bu insanlar için söz konusu önyargılar çabucak yok olmuştur.

Elverişli bir coğrafi konuma sahip olması nedeniyle Belgrad yüzyıllar boyunca yabancı işgalcilerin hedefi, ancak birçok Avrupa'lı gezgin ve gezi yazarının da istekle ziyaret ettikleri bir uğrak yeri olmuştur. Çoğu, ülkenin kirli, oryantal ve aşırı derecede sıkıcı küçük kasabalarla dolu olduğu ve Allah bilir ziyaretçilere daha başka ne sürprizler hazırladığı yönündeki önyargılarla gelmiş olsalar da, Britanya'lı gezginler de ülkeyi ziyaret etmekten geri kalmamışlardır. Ancak bu ziyaretçilerin hepsi gördükleri karşısında olumlu anlamda şaşkınlığa uğramışlardır. Önceden küçük bir Türk kasabası olan Belgrad, zamanla Avrupa'nın önde gelen şehirlerinden biri haline gelmiş, mimari, alt-yapı, moda, kültür vb. alanlardaki çağdaşlaşmayı yakından takip etmiştir. Sırp ve Yugoslav başkentinin on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başındaki gelişiminin ve ilerleyişinin bugün de önemli ve yadsınamaz tarihi kanıtları olan İngiliz gezginlerinin gezi yazılarında ve kitaplarında bütün bu değişimler kayda alınmıştır.

Kaynakça

Allcock, J., Young, A. (1991). *Black Lambs and Grey Falcons: Women Travellers in the Balkans*, Bradford: University of Bradford Press.

Blease, F. W. L, May D. B, F. (1916). *The Story of a Red Cross Unit in Serbia*. London: J. & A. Churchill.

Clair, W. St. (2008). *That Greece Might Still Be Free. The Philhellenes in the War of Independence*. London: Oxford University Press.

Durham, M. E. (1904). *Through Land of Serbs*, London: Edward Arnold.

Durham, M. E. (1905). *The Burden of the Balkans*, London 1905: Edward Arnold.

Ђорђевић, Ж. (2005): Енглескиње А. П. Ирби и Ф. М. Мекензи у Србији 1862, 1863. и 1864. године, Историјски часопис, књига XXIX-XXX, 391-401. (Ђорђевић, Ж. (2005): Engleskinje A. P. Irbi i F. M. Mekenzi u Srbiji 1862, 1863. i 1864. godine, Istorijski časopis, Knjiga XXIX-XXX, 391-401.)

Georgina M. M. (Mackenzie), G, Irby, A, P. (1877). *Travells in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe*, London: Daldy, Isbister & Co.

Goldsvorti, V. (2000). *Izmišljanje Ruritaniје, Imperijalizam mašte*, Beograd: Geopoetika.

Goldsworthy, V. (1998). *Representations of the Balkans*, Unpublished PhD, The British Library-Microfilm.

Jelavich, B. (1955). *The British Traveller in the Balkans: the Abuses of the Ottoman Administration in the Slavonic Provinces*, *The Slavonic and East European Review*, Volume XXXIII N° 81, 396-413.

Јовановић, В. (1988). *Успомене*, Београд: БИГЗ (Јовановић, V. (1988): *Uspomene*, Beograd: BIGZ)

Крстић, Н. (2005): *Дневник. Јавни живот I*, приредили А. Вулетих и М. Јагодић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства (Krstić, N. (2005): *Dnevnik. Javni život I*, Priredili A. Vuletić i M. Jagodić, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva)

Крстић, Н. (2005):, *Дневник. Приватни и јавни живот II*, приредили А. Вулетих и М. Јагодић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства (Krstić, N. (2005):, *Dnevnik.*

Privatni i javni život II, priredili A. Vuletić i M. Jagodić, Beograd: Zavod Za Udžbenike i Nastavna Sredstva)

Лазаревић, Ј. (1929): Енглескиње у српском народу. Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Lazarević, J. (1929): Engleskinje u srpskom narodu. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca)

Лукић Типсаревић, И. (1988): Сећања Британских Путница Које Су Пutoвале По Наšим Крајевима у 18. и 19. Веку, Југословенско-Британски Односи, Институт За Савремену Историју, 69-91.

Лукић, Типсаревић, И. (1983-1984): "Сећање Лујзе Хеј Кар на путовање по Србији 1850. године", Ковчежић. Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, књига двадесета и двадест прва, 47-57. (Lukić, Tipsarević, I. (1983-1984): "Sećanje Lujze Hej Kar na putovanje po Srbiji 1850. godine", Kovčežić. Prilozi i građa o Dositeju i Vuku, knjiga dvadeseta i dvadest prva, 47-57.)

Митровић, Ј. (1964): "Нека Енглескиња" коју Вук прати на путу по Србији 1850. године" Ковчежић. Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, књига шеста, 208-211. (Mitrović, J. (1964): "Neka Engleskinja" koju Vuk Prati Pa Putu Po Srbiji 1850. godine" Kovčežić. Prilozi i Građa O Dositeju i Vuku, Knjiga šesta, 208-211).

Petković, N. (2005): Britanci o Srbiji. Beograd: Zadužbina Andrejević

Rastović, A. (2005): Great Britain and Serbia 1903-1914. Belgrade: Institute of History.

Rastović, A. (2000). Great Britain and Serbia 1878-1889, Belgrade.